

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica IV (2013)

Krystyna Banaśkiewicz-Cabaj, Waław Cabaj Droga Profesora Jana Flisa do geografii

Jan Flis urodził się 20 lipca 1912 r. w Nowym Sączu. Tam też spędził lata szkolne do matury w 1930 r. Już w latach młodzieńczych można dostrzec przesłanki do późniejszego obrania kierunku studiów i zawodu.

Okolice Nowego Sącza zarówno wtedy jak i teraz są wartościowe dla rekreacji. Wędrówki po górach, pływanie po Dunajcu były atrakcjami, zachęcającymi do dalszego poznawania terenu. Zainteresowania te niewątpliwie wzmacniała działalność w harcerstwie. W latach 1930–1931 działał Jan Flis w I Męskiej Drużynie Harcerskiej im. Stefana Czarnieckiego w Nowym Sączu, później należał do akademickiej drużyny starszoharcerskiej „Watra” w Krakowie.

Jako uczeń gimnazjum był na odczycie Jerzego Smoleńskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, który w ramach popularyzacji geografii wygłaszał prelekcje i wykłady na temat geomorfologii i krajoznawstwa, również w Nowym Sączu. Niewątpliwie prelekcje prof. Smoleńskiego, zainteresowanie jego wykładami, były inspiracją do podjęcia decyzji o wyborze kierunku studiów. Wiele lat później profesor Jan Flis napisał: „...po tylu latach wspomnienie tego momentu jest wciąż jeszcze dla mnie przeżyciem” (Flis, 1988). Wspominał również, że chciał być nauczycielem, geografię wybrał zaś, dostrzegając jej integracyjny charakter. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości podjął studia w zakresie geografii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W czasie studiów brał czynny udział w pracy Koła Geografów Uczniów UJ w charakterze skarbnika, kierownika sekcji naukowej, a w latach 1932–1934 – prezesa. Kuratorem Koła był wówczas prof. Jerzy Smoleński.

Od września 1933 r. będąc jeszcze studentem Jan Flis objął stanowisko młodszego asystenta w Katedrze Geografii UJ u prof. Smoleńskiego. Pod jego kierunkiem napisał pracę magisterską pt. *Morfologia południowej krawędzi Wyżyny Małopolskiej między Prądnikiem, Dłubnią a Nidą*. Od tego czasu można mówić o zainteresowaniu Profesora problematyką fizycznogeograficzną Niecki Nidziańskiej.

Lata nauki dały magistrowi Janowi Flisowi wiedzę i umiejętności, które przydały się niebawem w czasie wojny. Należą do nich m.in. umiejętności organizacyjne, nabyte w czasie działalności skautowskiej i w Kole Naukowym. Jednym z przedmiotów na studiach była geografia matematyczna. W jej zakres wchodziła wówczas

Fot. 1. Rodzina Flisów: adwokat Stanisław Flis, Maria Flis z d. Olszewska, trzeci od lewej stoi Jan
Źródło: ze zbiorów rodziny Flisów

Fot. 2. Jan Flis na dachu Arsenалу – Instytutu Geografii UJ, ul. Grodzka 64
Źródło: ze zbiorów rodziny Flisów

geodezja, topografia i astronomia. Oczywiście ze studiów wyniósł biegłą umiejętność wykonywania pomiarów, posługiwanie się mapą, znajomość meteorologii. Nie bez znaczenia była też Jego sprawność fizyczna, zacięcie do pracy i orientacja w terenie, a także zamiłowanie do wycieczek górskich.

Jan Flis studia geograficzne ukończył w 1935 r., uzyskując dyplom magistra filozofii. W okresie studiów geograficznych brał również udział w zajęciach z zakresu pedagogiki, dydaktyki ogólnej i przedmiotowej, prowadzonych przez Studium Pedagogiczne UJ dla studentów, którzy chcieli zostać nauczycielami szkół średnich. Jan Flis wychowywał się w rodzinie o tradycjach nauczycielskich, jego dziadek był nauczycielem, później dyrektorem gimnazjum. Po zdaniu rygorowych egzaminów w 1935 r. uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich i zawodowych w zakresie geografii i geologii.

Profesor Jan Flis był i czuł się uczniem prof. Jerzego Smoleńskiego. Wpływ ten przejawiał się w uczeniu studentów stosowania kilku zasad.

Powołując się na prof. J. Smoleńskiego, podkreślał wagę sformułowania celu pracy. Należało wyszukać zagadnienie niejasne, nieobjaśnione, wyszukać sprzeczności w poglądach, w literaturze, niezgodność między opisem a obserwacjami terenowymi. Celem pracy należy uczynić wyjaśnienie owych niejasności, czyli postawić problem badawczy. Ten problem mógł być niewielki, ale musiał być autentyczny. Dla rozwiązania problemu należy dobrać stosowny zakres obserwacji i metody badawcze. W obserwacjach i opisach należy odrzucić wszystko, co nie zostanie użyte do rozważenia hipotez roboczych. Oczywiście zakres obserwacji terenowych był o wiele większy. W trakcie gromadzenia informacji pochodzących z obserwacji należy dokonać ich selekcji, odrzucając te, które w sposób niekompletny powielają ustalenia. Jeśli jakaś obserwacja nie dostarcza argumentów w rozumowaniu, należy ją pominąć. Podobnymi zasadami należało się kierować przy redakcji tekstu. Dzięki temu prace były zwarte.

Innym wyrazem przechowywania pamięci jest działowy układ haseł w pierwszym wydaniu *Szkolnego słownika geograficznego* (1977). Jest on wzorowany na układzie *Polskiego słownictwa geograficznego* J. Smoleńskiego z 1925 r. Układ taki ma duże zalety dydaktyczne. Został on zmieniony na układ alfabetyczny w późniejszych wydaniach, mimo protestów autora.

Profesor uważał się za depozytariusza spuścizny J. Smoleńskiego. Nie ukrywał (niekiedy wręcz wskazywał), że inny uczeń J. Smoleńskiego, Mieczysław Klimaszewski tych zasad nie przestrzegał. Przytoczę fragment recenzji pracy doktorskiej: „W ten sposób badania terenowe, prowadzone przez cztery sezony, nie były bezplanowym rejestrowaniem «wszystkich» form terenu, jak to błędnie zakłada instrukcja do kartowania morfologicznego, ale były ukierunkowane postawionymi z góry problemami badawczymi”. Wydaje się, że to prof. J. Smoleński wywarł przełożony wpływ na decyzję o wyborze kierunku studiów oraz na zawodową postawę młodego geografa. Wpływ profesora na rozwój intelektualny ucznia był tak wielki, że sześćdziesiąt lat później, na pytanie, którą ze swych ponad 100 prac uważa za najbliższą sercu – odpowiedział, że tę o profesorze Smoleńskim. Warto dodać, że po wojnie rodzina prof. Jana Flisa długo utrzymywała kontakt z synem profesora, biskupem Stanisławem Smoleńskim.

Po studiach przez cztery lata Profesor pracował w szkołach, w prywatnym gimnazjum i liceum w Starachowicach, później jako nauczyciel geografii w Prywatnym

Gimnazjum i Liceum Stowarzyszenia Dyrektorów Szkół Średnich Ogólnokształcących i Zawodowych oraz w Gimnazjum i Liceum im. J. Zamojskiego w Warszawie. Równocześnie pracował naukowo w redakcji *Słownika geograficznego państwa polskiego*, w Biurze Planowania Regionalnego Związku Ziemi Górskich. Na rok przed wojną jako wolontariusz został asystentem w Katedrze Antropogeografii Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie pracował pod kierunkiem prof. Bohdana Zaborskiego. Pracę zawodową przerwała II wojna światowa.

Profesor Jan Flis uczestniczył w działaniach wojennych od pierwszych dni września 1939 r. do samego końca. Ostatnia bitwa, w której brał udział, to walka o Bolonię (kwiecień 1945), zaledwie miesiąc przed ogłoszeniem kapitulacji III Rzeszy. Wojenna tułaczka trwała dłużej, do lipca 1947 r., a więc 8 lat.

We wrześniu 1939 r. walczył w obronie Lwowa. Po kapitulacji przedostał się na Węgry, skąd w 1940 r. przez Bałkany, Turcję dotarł do Palestyny. W składzie Brygady Karpackiej, w pułku artylerii odbył kampanię libijską (Libia, Egipt). Następnie oddziały zostały przeniesione do Iraku i Iranu. W Iranie w porcie nad Morzem Kaspijskim odbierał żołnierzy wracających z ZSRR. Potem Brygada Karpacka została przeniesiona na szkolenia i ćwiczenia do Palestyny i Egiptu. Z Egiptu II Korpus został przetransportowany do Włoch. Jan Flis odbył całą kampanię włoską, walczył pod Sangro, Monte Cassino, Pescarą, Loreto, Anconą, Rimini, Forli i Bolonią (Banaśkiewicz-Cabaj, Cabaj, 2010).

Fot. 3. Jan Flis z czasu kampanii włoskiej (podczas urlopu)

Źródło: ze zbiorów prywatnych rodziny Flisów

W czasie wojny geograficzna wiedza i sprawność w wykonywaniu pomiarów pozwalała Mu wykonywać zadania szybciej i lepiej od innych ćwiczących lub walczących artylerzystów. Wytworzyła również nawyk dobierania metod pomiarów, obliczeń, żeby zadanie było wykonane jak najszybciej i bezbłędnie.

Po demobilizacji, w 1947 r. wrócił do kraju. Powrót do Nowego Sącza zakończył wojenną tułaczkę. Jej długość można określić na ponad 20 tys. km. W tym czasie, wedle ówczesnego podziału politycznego, był w 15 krajach: na Węgrzech, w Jugosławii, Bułgarii, Turcji, Palestynie, Egipcie, Libii, Syrii, Iraku, Iranie, Włoszech, Austrii, Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii. W wojennej wędrówce miał możliwość poznania wielu krajów z różnych stref klimatycznych. Pостоje w przerwie między działaniami wojennymi, urlopy stwarzały nawet okazję do wyjazdów turystycznych. Profesor wspominał wycieczki do Miszkolca, Lillafüred, Tokaju i jaskiń w Aggtelek na Węgrzech, w góry Libanu i dolinę Cedrów nad Trypolisem (Terablus), do Bejrutu, Balbek i Damaszku. We Włoszech zwiedził m. in. Pola Flegrejskie, był również na Wezuwiuszu. W czasie wojennej wędrówki poznał on tereny kwietnych stepów Niziny Węgierskiej, tereny śródziemnomorskie, pustynie zwrotnikowe w północnej Afryce, pustynie kontynentalne w zachodniej Azji i żyzne tereny Lewantu. Widział różne typy wybrzeży morskich, tereny wulkaniczne i krasowe. Był to ogromny zasób obserwacji, który wykorzystał w wielu publikacjach. Ich wykaz zamieszczono poniżej:

- Związek geograficzny dorzecza Odry z Polską. *Bellona* (Londyn), 1947.
- Cedry Libanu. *Poznaj świat*, 1948.
- Wzdłuż naftowego rurociągu. *Poznaj świat*, 1948,
- Assuan. *Poznaj świat*, 1949,
- Pola Flegrejskie. *Poznaj świat*, 1949,
- Włochy. *Poznaj świat*, 1949,
- Cieśniny Czarnomorskie. *Poznaj świat*, 1950,
- Czy Egipt jest darem Nilu? *Poznaj świat*, 1950,
- Azja; Pustynie. [W:] *Encyklopedia Przyroda i Technika*, 1963,
- Włochy; Watykan; San Marino. [W:] *Geografia powszechna* T. 3, 1965,
- Iran; Turcja; Żyzny Półksiężyc Lewantu; Cypr; Syria; Liban; Izrael; Jordania; Irak; Sahara; Egipt (ZRA); Libia. [W:] *Geografia powszechna*. T. 4, 1967,
- San Marino; Watykan; Włochy. [W:] *Słownik geografii Europy*, 1976.

Niewątpliwie obserwacje poczynione w czasie wojennej wędrówki zostały również wykorzystane w innych publikacjach np.: *Krajobrazie wulkanicznym*, *Krajobrazie wybrzeży morskich*, *Pustyniach*, *Wstępie do geografii fizycznej czy Geografii fizycznej świata* oraz w recenzjach map. Szczególne znaczenie tych obserwacji tkwi również w tym, że w latach powojennych podróże zagraniczne były praktycznie niemożliwe.

Wojenna wędrówka i doświadczenia zostawiły niezatarty ślad w psychice Profesora. W codziennych kontaktach ze studentami i podwładnymi i często wspominał tamte czasy, często wracał do wojennych doświadczeń. Niektóre z nich wprowadzał i egzekwował w nauczaniu. Należał do nich m.in. wymóg poprawnego rozwiązywania zadania łącznie z podaniem prawidłowego wyniku.

Po wojnie rozpoczęła się pokojowa, nauczycielska praca Jana Flisa. Od 1 września 1947 r. był nauczycielem w Gimnazjum Handlowym oraz nauczycielem i dyrek-

torem Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. We wrześniu 1948 r. rozpoczął pracę w Instytucie Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W krótkim czasie, bo już w 1950 r. uzyskał stopień doktora na podstawie pracy pt. *Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej*. Promotorem był prof. Mieczysław Klimaszewski. Równocześnie prowadził zajęcia w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej – obecnym Uniwersytecie Pedagogicznym. Od 1960 r. do końca pracy zawodowej był tam na pierwszym etapie. W 1960 r. uzyskał stopień docenta, w 1970 r. tytuł profesora. Dla Jana Flisa był to okres intensywnej pracy naukowej, dydaktycznej, popularyzatorskiej i organizacyjnej. W latach 1957–1971 pełnił funkcję kierownika Katedry i Zakładu Geografii Fizycznej, a od 1971 r. objął kierownictwo Zakładu Dydaktyki w Instytucie Geografii. Zakładem tym kierował do emerytury, tj. do 1982 r. W latach 1974–1978 pełnił funkcję kierownika Zaocznego Studium Doktorskiego. Przez dwie kadencje (1960–1962 i 1964–1967) był dziekanem Wydziału Geograficzno-Biologicznego, od utworzenia Instytutu Geografii (1971) do 1976 r. był jego dyrektorem (Lach 1993; Piskorz, Ziętara 1982).

Fot. 4. Profesor Jan Flis i dr Stanisław Zajac (lata 80. XX w.)

Źródło: ze zbiorów rodziny Flisów

W pracy naukowej Profesora można wyróżnić dwa nurty. Pierwszy związany z prowadzonymi badaniami terenowymi, ale prace powstałe po tych studiach są nieliczne. Po badaniach podjętych w Niecce Nidziańskiej powstały dwie fundamentalne prace o tym regionie: *Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej* (1954) oraz *Szkic fizyczno-geograficzny Niecki Nidziańskiej* (1956), ponadto *Zarys geograficzny okolic Wiślicy* (1950), *Przeszłość geologiczna i krajobraz Niecki Nidziańskiej* (1963). Z prac dotyczących Karpat należy wymienić: *Formy terenu wywołane grawitacyjnymi*

ruchami mas skalnych w Sądeczyźnie (1958) oraz *Kamień-Grzyb na Bukowcu w okolicy Wiśnicza* (1977).

Znacznie poważniejszy jest dorobek Profesora w zakresie prac, które porządkowały wiedzę geograficzną. Jest tutaj wiele podręczników akademickich, które opracował samodzielnie lub był ich współautorem, np.: *Kartografia i topografia*, cz.1, cz. 2 (wyd. I. 1951–1952), *Kartografia w zarysie* (1966), *Geografia fizyczna świata* (1956), *Wstęp do geografii fizycznej* (wyd. I 1969). Dla potrzeb nauczycieli opublikował wiele artykułów w czasopiśmie „Geografia w Szkole”. Mają one wspólną cechę. Przedmiotem rozważań jest zawsze adaptacja treści geograficznych dla potrzeb szkolnych. Profesor Jan Flis uważał, że nie ma prostego przeniesienia treści naukowych z geografii do zasobu szkolnego, ale dobór treści wymaga dobrej znajomości przedmiotu i uwzględniania korelacji z innymi przedmiotami. Wszechstronność wiedzy geograficznej oraz z innych dziedzin nauki umożliwiała Profesorowi podejmowanie takich rozważań z sukcesem dla praktyki szkolnej (Banaśkiewicz-Cabaj, Cabaj, 2007).

O wszechstronności i ogromie wiedzy prof. J. Flisa świadczą także przedmioty, które wykładał: kartografię i topografię, podstawy astronomii, hydroografię z oceanografią, geomorfologię, biogeografię, geografii fizyczną ogólną, geografii fizyczną Polski. W wielostronności tkwi powód zainteresowania się dydaktyką, o której powiedział, że „jest trudna, bo wymaga przede wszystkim wielostronności” (Pióro 1982, s. 213). Wiedział, że może dużo dobrego zdziałać w tej dziedzinie, bo w zakresie geografii był takim wielostronnym „omnibusem”. Niestety był epigonem tego pokolenia geografów. Później przyszedł czas specjalistów. O tej części dorobku można powiedzieć, że prof. Jan Flis był mistrzem kompilacji. Jest tu również echo nauk profesora Jerzego Smoleńskiego, o którym napisał: „Działalnością swą wykazał, że efektywną korzyść z naukowych zdobyczy upatruje w szerokim upowszechnianiu nauki poprzez nauczanie szkolne i wszelkie inne formy popularyzacji” (Flis, 1988).

Literatura

- Banaśkiewicz-Cabaj, K., Cabaj, W. (red.). (2007). *Rozważania Jana Flisa o nauczaniu geografii. Prace wybrane*. Kielce: Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej.
- Banaśkiewicz-Cabaj, K., Cabaj, W. (2010). *Wojenne losy Jana Flisa – dola żołnierza tułacza*. W: A. Jackowski, A. Michno (red.), *Pamiętamy.... Geografia polska w okresie II wojny światowej*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, 173–189.
- Flis, J. (1988). *Jerzy Smoleński: uczoney i wychowawca*. W: J. Babicz (red.), *Jerzy Smoleński (1881–1940). Materiały sesji naukowej Instytutu Geografii UJ oraz źródła*. Warszawa: PWN, 5–25, 65–70.
- Pióro, T. (1982). *W nauczaniu konieczna jest korelacja... (rozmowa z prof. Janem Flisem)*. *Nowa Szkoła*, 38 (5/6), 212–215.
- Piskorz, S., Ziętara, T. (1982). *Pięćdziesięciolecie działalności naukowej i dydaktycznej profesora Jana Flisa*. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP, Prace Geograficzne*, 77 (9), 7–16.
- Lach, J. (1993). *Uczoney i nauczyciel*. W *osiemdziesięciolecie urodzin Jana Flisa*. *Rocznik Sąddecki*, 21, 9–12.

Professor Jan Flis's road to geography

Abstract

In the study, the authors presented Jan Flis' road to geography. They emphasized four significant facts in the Professor's biography which had, in their opinion, impact on his choice of future field of study and professional career. He attended an eight-year Jan Długosz public middle school in Nowy Sącz; a classical school with Greek and Latin courses. The school education provided him with excellent knowledge of Polish, which resulted in conciseness of his works, as well as in uncompromising attitude as far as native language and geographical terminology correctness are concerned. His scouting activity, which started in Nowy Sącz and was continued during the first years of his university studies in Cracow, had impact on his choice of teacher's profession. Professor Jan Flis improved his organizational skills through his scouting work; he took wide range of actions during the World War II (teaching director of a middle school and a secondary school in a scouting camp for Polish youth in Samloszölles-Sziko, Hungary) and after the war – he worked in the Institute of Geography in the Jagiellonian University, then in WSP in Cracow and the Polish Geographical Society.

Jan Flis' choice of geography studies was the consequence of his infatuation with his homeland landscape and mountain hiking, as well as meeting professor Jerzy Smoleński. As a middle school pupil, J. Flis would listen to professor Smoleński's talks and lectures on sightseeing and geomorphology of the Karpaty Mountains, which he delivered in Nowy Sącz to popularize geography. Jan Flis was exceptionally interested in the lectures and equally fascinated by professor J. Smoleński.

The authors also focused on professor's war experiences and their impact on the subject of his publications and lectures on the Middle East, Northern Africa and Italy.

Instytut Geografii
Zakład Turystyki i Badań Regionalnych
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
Kraków
cabajw@wp.pl